

Summary**V.I.Slyuzko-Plakhtiy, O.I.Onyshchenko****The Source Base of Research of Scientific and Educational Heritage of Podillya Educator****M.M.Darmansky**

The source base on life and professional way of M.M.Darmansky as an outstanding educator and reformer of Podillya region is chosen and systematized according to the subject of the research. The analytical articles about his research and educational explorations and achievements in the field of pedagogical sciences are collected. The bibliography of publications on M.M.Darmansky has been compiled for the first time.

Key words: reformer, education, manager.

Дата надходження статті: «8» жовтня 2013 р.

УДК 37.035.3**Н.В.СЛЮСАРЕНКО,**

доктор педагогічних наук, професор
(м.Херсон)

Класифікація джерельної бази дослідження з трудової підготовки дівчат

У статті представлено авторську класифікацію джерельної бази дослідження з трудової підготовки дівчат, а саме: праці з питань становлення і розвитку науково-педагогічної думки та освіти в Україні та її регіонах; праці з історії розвитку освіти дівчат та гендерної проблематики; праці, присвячені проблемам становлення і розвитку в школах України кінця XIX – XX століття трудової підготовки учнів; праці, що висвітлюють спадщину видатних педагогів, діяльність яких спрямовувалася на організацію ефективної трудової підготовки підростаючого покоління; праці, об'єктом дослідження яких є трудова підготовка учнів у системі загальноосвітніх навчальних закладів зарубіжних країн; праці, присвячені проблемам підготовки вчителя трудового навчання до професійної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України; результати досліджень науковців із проблем трудового навчання та виховання хлопців і дівчат у сучасних загальноосвітніх школах України.

Ключові слова: історія розвитку освіти, науково-педагогічна думка, трудове навчання, трудове виховання, трудова підготовка.

Постановка проблеми загальному вигляді та аналіз досліджень і публікацій... Роль праці у процесі формування особистості важко переоцінити. Це довели видатні педагоги минулого (К.Ушинський, А.Макаренко, В.Сухомлинський та ін.) та наші сучасники (А.Вихрущ, М.Левківський, Г.Левченко, В.Мадзігон, Є.Павлютенков, В.Сидоренко, Г.Терещук, Д.Тхоржевський, Б.Федоришин, М.Янцур та ін.).

Їхній науковий доробок, а також історико-педагогічна спадщина з трудового навчання й виховання підростаючого покоління потребують вивчення, аналізу та узагальнення, зокрема це стосується досвіду трудової підготовки дівчат, набутого у попередні періоди.

Формулювання цілей статті... Мета статті – представити класифікацію джерельної бази дослідження з трудової підготовки дівчат.

Виклад основного матеріалу... Аналіз джерельної бази, яку містять фонди державних архівів та бібліотек України, дозволяє стверджувати, що дана проблематика досить широко представлена в законодавчих та нормативних документах, статистичних показниках, освітніх планах і програмах, державних стандартах, спадщині вітчизняних учених, монографіях, брошурах, статтях, сучасних наукових працях, авторефератах та дисертаційних дослідженнях із педагогіки, історії педагогіки, історії України, педагогічній пресі та періодичних виданнях (журнали: «Трудова підготовка в закладах освіти», «Шлях освіти», «Школа и производство», «Радянська педагогіка», «Педагогіка», «Радянська школа», «Рідна школа» та ін.), працях педагогів-практиків тощо.

Джерельну базу дослідження з трудової підготовки дівчат можна розподілити на такі групи: 1) праці з питань становлення і розвитку науково-педагогічної думки та освіти в Україні та її регіонах; 2) праці з історії розвитку освіти дівчат та гендерної проблематики; 3) праці, присвячені проблемам становлення і розвитку в школах України кінця XIX – XX століття трудової підготовки учнів; 4) праці, що висвітлюють спадщину видатних педагогів, діяльність яких спрямовувалася на організацію ефективної трудової підготовки підростаючого покоління; 5) праці, об'єктом дослідження яких є трудова підготовка учнів у системі загальноосвітніх навчальних закладів зарубіжних країн; 6) праці, присвячені проблемам підготовки вчителя трудового навчання до професійної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України; 7) результати

досліджень науковців із проблем трудового навчання та виховання хлопців і дівчат у сучасних загальноосвітніх школах України.

Кожна з названих груп тією чи іншою мірою дозволяє отримати інформацію не лише про становлення і розвиток освіти, а й про те, які практичні вміння і навички формувалися в учнів, як здійснювалася їхня підготовка до трудової діяльності.

До першої групи відносимо, передусім, дисертаційні дослідження, що з'явилися в останні десятиріччя. Це роботи Н.Агафонові, О.Адаменко, О.Бабіної, В.Богуславської, М.Броди, В.Вихрущ, Н.Гупана, М.Заволоки, І.Зайченка, С.Золотухіної, М.Євтуха, І.Колесник, Н.Коляди, Н.Красножон, Н.Кротік, М.Марчука, О.Онищенко, І.Передерій, О.Попової, Т.Тхоржевської, С.Улюкаєва, Г.Черненко, С.Чуйка та ін.

Окремим аспектам розвитку освіти в різних регіонах України присвячено докторські та кандидатські дисертації В.Боброва, С.Бричок, І.Воробець, О.Ворощук, Л.Гуцал, Т.Джаман, А.Желан, Т.Завгородньої, С.Івах, Л.Корж, В.Курило, І.Курляк, Г.Лемко, Т.Лутаєвої, В.Омельчука, О.Перетятко, О.Поясик, Г.Розлуцької, Н.Рудницької, Л.Рябовол, З.Саф'янюк, В.Стинської, Л.Терських, С.Фатальчука, І.Шумілової та ін.

Питання становлення і розвитку науково-педагогічної думки та освіти в Україні та окремих її регіонах знайшли також відображення в монографіях, посібниках, хрестоматіях, наукових статтях тощо. Серед них, насамперед, слід назвати загальновідомі праці таких учених, як: Л.Вовк, М.Гриценко, Н.Гупан, М.Константинов, В.Кравець, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко та ін.

Вивчення названих робіт дозволяє отримати інформацію про становлення і розвиток освіти в Україні, а в окремих випадках і про те, яку освіту мали можливість отримувати дівчата в різні історичні періоди, які вміння і навички в них формувалися, як здійснювалася їхня підготовка до трудової діяльності.

Більше інформації з досліджуваної проблеми надають дослідження, які нами віднесено до другої групи – праці з історії розвитку освіти дівчат та гендерної проблематики. Виділення цієї групи не є випадковим, оскільки сьогодні, коли педагогічна наука знаходиться на етапі пошуку шляхів, засобів, форм виховання і навчання підростаючого покоління дівчат, особливо актуальним є звернення до історичних джерел, які змогли б суттєво розширити уявлення про еволюцію системи викладання в жіночих навчальних закладах різних типів, загальноосвітній рівень жіночої половини населення України, розвиток трудової підготовки дівчат на фоні соціально-політичних і культурних змін, що відбувались у нашій країні в кінці XIX – XX столітті. Значну допомогу в цьому плані надає спадщина вітчизняних педагогів, діячів освіти, досвід роботи жіночих навчальних закладів України досліджуваного періоду, праці з гендерної проблематики та ін.

Зауважимо також, що аналіз історичного шляху розвитку жіночої освіти в Україні кінця XIX – XX століття неможливо здійснити без урахування досвіду проведення такої роботи, набутого в попередні періоди. Досить повно його відображено у працях О.Ліхачової, що вийшли друком в останнє десятиріччя XIX століття і були присвячені історії жіночої освіти в Росії, починаючи з 1086 року. Серед них: «Материалы для истории женского образования в России (1086-1796)», «Материалы для истории женского образования в России (1828-1856)», «Начало женских гимназий в России. 1857-59 гг.» та ін. У названих роботах авторка зосереджує увагу не лише на тому, як відбувалося становлення жіночої освіти у вітчизняних навчальних закладах, а й наголошує на значній ролі визначних особистостей минулого (наприклад, імператриць – Катерини II, Марії Федорівни та Олександрії Федорівни) в даному суспільному процесі.

Роль і місце представниць «слабкої» статі в різних суспільних процесах відображені в багатьох працях наших сучасників. Зокрема, висвітленню ролі жінок України в громадсько-політичному житті людства присвятили свої праці Л.Кормич, О.Цуницька, Є.Сафонова, Л.Шахліна та ін.

Про роль і місце жіноцтва в життєдіяльності людства йдеться також у багатьох монографіях та навчальних посібниках. Серед них, на нашу думку, вирізняються своєю цілісністю та послідовністю праці В.Кравця: «Гендерна педагогіка», «Історія гендерної педагогіки», «Статеві соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості».

Щодо дисертаційних робіт, в яких подаються відомості про освіту жінок, то ще за радянських часів з'явилася дисертація В.Лапчинської, присвячена діяльності жіночих гімназій Петербурга в період з 1858 по 1866роки, після захисту якої пройшло вже понад півстоліття.

Слід відзначити, що останні десятиріччя (починаючи з 90-х років XX століття) можна вважати періодом, коли нагромаджено певний фонд знань про жінок, коли виникли жіночі студії, дослідницький та освітній напрямки, коли до жіночих проблем посилювалася увага міжнародних структур тощо. Зазначене є закономірним, оскільки суспільство врешті-решт усвідомило, що «по-перше, жінок протягом тривалого розвитку культури не розглядали в публічному дискурсі й асоціювали з традиційно не досліджуваною приватною сферою. По-друге, жінки мало писали про себе, а отже, залишилося мало документальних джерел про їхнє життя. В результаті історія

культури складається переважно з чоловічих імен, що їх вивчають традиційні гуманітарні та соціальні науки» [4, с.506].

З огляду на це науковцями виконано низку дисертацій, об'єктом дослідження яких виступило жіноцтво. Серед них історико-педагогічні роботи О.Аніщенко, Л.Вовк, І.Волкової, Л.Єршової, О.Кісь, О.Кобельської, І.Малинко, З.Нагачевської, Т.Попової, Л.Применко, Т.Сухенко, Т.Шушари та ін., а також праці, присвячені гендерній соціалізації, гендерному вихованню та освіті, міжстатевим стосункам, статевому вихованню тощо (І.Братусь, Ю.Бурцева, О.Василенко, С.Вихор, О.Главацька, С.Гришак, Н.Гусак, М.Зубілевич, І.Іванова, І.Ковальчук, Г.Корцова, Г.Лактіонова, В.Левицький, Н.Максимовська, І.Мунтян, О.Петренко, О.Селіванова, Н.Сінкевич, Л.Харченко, І.Чеботарьова, Л.Яворська, Л.Яценко, С.Яшник та ін.).

Важливими для нашого дослідження є також праці з історії освіти жінок А.Бикової, М.Зінченка, М.Левицького, О.Ліхачової, В.Овцина, О.Піллер, М.Песковського та ін. Вони містять інформацію не лише про те, яку освіту отримували дівчата в різні історичні періоди, а й про практичні вміння і навички, які у них формували у процесі виховання. Наприклад, О.Кісь у своїй роботі «Жінка в українській селянській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття: гендерні аспекти» ознайомлює з жіночими обов'язками у кількох господарсько-виробничих сферах (рільництво, побутові обов'язки, тваринництво та птахівництво, переробка сільськогосподарської сировини та приготування їжі, промисли та ремесла, допоміжні господарські заняття) та звертає увагу на те, що до їх виконання дівчат в українській селянській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття готували змалечку [3].

До третьої групи включено праці, присвячені проблемам становлення і розвитку в школах України кінця XIX – XX століття трудової підготовки учнів. Виділення цих робіт в окрему групу зумовлене тим, що протягом майже всього названого періоду зміст навчання у школах України передбачав вивчення учнями предметів трудового спрямування. Це відображено в численних історико-педагогічних розвідках. Серед них: дисертаційні дослідження В.Гайдукевич «Деятельность молодежных организаций по профессиональной подготовке учащихся школ ФЗУ в 20-е годы на Украине» (1991), В.Бондаря «Развитие теории и практики профессионально-трудового обучения учащихся вспомогательных школ Украины (1917-1990 гг.)» (1992), А.Вихруща «Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (історико-педагогічний аналіз та перспективи)» (1994), С.Дем'янчука «Трудова підготовка учнів загальноосвітніх шкіл України 1945-1999» (2000), Н.Калініченко «Трудова підготовка учнів сільської школи у центральному регіоні України (друга половина XX століття)» (2008), М.Кареліна «Трудове навчання у загальноосвітніх закладах Харківської губернії у другій половині XIX – на початку XX століття» (2005), Г.Ковальчука «Трудове виховання школярів в загальноосвітніх закладах України в першій третині XX століття» (2008), В.Кухарського «Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (1937-1954 рр.)» (1995), М.Левківського «Формування відповідального ставлення до праці в учнів загальноосвітньої школи: (історико-теоретичний аспект)» (1994), В.Мадзігона «Розвиток організаційно-педагогічних форм шкільного виробництва в Україні (друга половина XX століття)» (2009), С.Мазуренко «Трудова спрямованість навчання в загальноосвітніх школах України (1920-1937 рр.)» (2004), З.Мацишиної «Виховання національної культури в учнів загальноосвітніх шкіл засобами декоративно-прикладного мистецтва (XIX – початок XX століття)» (2012), В.Нечипорук «Проблема политехнизма в становленні і розвитку общеобразовательной школы Украинской ССР (1917-1932 гг.)» (1970), Д.Огієнко «Трудове виховання учнів у навчальних закладах Чернігівщини другої половини XIX – початку XX століття» (2011), В.Рака «Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (на прикладі західних областей 1900-1939 рр.)» (1997), Н.Слюсаренко «Теорія і практика трудової підготовки дівчат у школах України (кінець XIX–XX століття)» (2010), Т.Сороки «Зміст і методика трудового навчання учнів 5-7 класів загальноосвітньої школи в Україні (друга половина XX століття)» (2007), М.Хитаряна «Трудовое воспитание и политехническое образование в советской школе и педагогике (30-50-е годы)» (1983) та ін.; монографії та посібники, численні статті в збірниках наукових праць та історико-педагогічній пресі.

У більшості з указаних праць зосереджено увагу як на трудовому навчанні, так і на трудовій підготовці школярів у цілому.

Частина історико-педагогічних досліджень, які з'явилися останнім часом, присвячена окремим компонентам трудової підготовки: технічній творчості, економічному вихованню, продуктивній праці тощо. Це роботи О.Белошицького «Розвиток технічної творчості учнів у позашкільних закладах освіти України (20-30 рр. XX століття)» (2007), І.Ковальнової «Розвиток науково-технічної творчості молоді України (1985-1990 рр.)» (1996), О.Колодійчука «Розвиток технічної творчості дітей та молоді у навчальних закладах Галичини (1900-1939 рр.)» (2009), В.Мадзігона «Розвиток організаційно-педагогічних форм шкільного виробництва в Україні (друга половина XX століття)» (2009), В.Макарчук «Продуктивна праця в досвіді шкіл України (60-70-ті роки XX століття)» (2006),

Т.Тарасової «Соціально-педагогічні умови становлення і розвитку трудових об'єднань школярів в Україні (XX століття)» (2013) та ін. У них автори акцентують увагу на характерних особливостях, напрямках та провідних тенденціях розвитку технічної творчості дітей та молоді в навчальних закладах України, розкривають зміст і специфіку організації позакласної та позашкільної роботи із техніки, описують досвід організації трудового виховання у школах України різних історичних періодів та ін.

До четвертої групи віднесено дослідження, що висвітлюють спадщину видатних педагогів, діяльність яких спрямовувалася на організацію ефективної трудової підготовки підростаючого покоління. Ця група представлена, передусім, працями А.Макаренка, В.Сухомлинського, Д.Тхоржевського, І.Ткаченка, О.Захаренка та ін., а також науковими роботами, що висвітлюють їхню спадщину. Серед останніх дисертації А.Іванка «Освітня діяльність та педагогічна спадщина І.Г.Ткаченка (1919-1994)» (2006), С.Карпенчук «Педагогічна технологія А.С.Макаренка в контексті сучасної педагогіки» (2003), О.Максимчук «Система трудового виховання в педагогічній спадщині І.Г.Ткаченка» (2002), О.Мельникової «Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка» (2005), Н.Носовець «Гуманістична спрямованість системи трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А.С.Макаренка» (2004), Т.Токаревої «Педагогічна діяльність та педагогічна спадщина Георга Кершенштейнера (1854-1932)» (2002) та ін., монографії, статті.

Деякі аспекти діяльності видатних педагогів із трудової підготовки молоді висвітлено в дослідженнях В.Бучківської «Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка» (2004) та Н.Дічек «Спадщина А.С.Макаренка у контексті світового історико-педагогічного процесу ХХ ст. (на матеріалах англomовних джерел)» (2005).

У своїх працях дослідники аналізують ієрархію виховних цінностей видатних педагогів, висвітлюють їхні погляди на організацію трудової підготовки підростаючого покоління та досвід організації ними трудового навчання і виховання підростаючого покоління, надають науково обґрунтовані рекомендації щодо використання прогресивних педагогічних ідей та досвіду трудової підготовки в системі сучасної освіти в Україні.

Чимало таких рекомендацій знаходимо й у роботах науковців, які досліджували системи освіти зарубіжних країн. Тому було виділено п'яту групу – праці, об'єктом дослідження яких є трудова підготовка учнів у системі загальноосвітніх навчальних закладів зарубіжних країн.

До них, передусім, слід віднести працю К.Янжул «Рукоделие как предмет обучения в народной школе» (1890). Це одна з перших спроб (після відомих публікацій К.Ушинського) надати цілісну характеристику досвіду трудової підготовки дівчат у закладах освіти європейських країн. У своїй роботі К.Янжул на відміну від К.Ушинського, який досліджував постановку навчального процесу в закордонних жіночих навчальних закладах у цілому, досить детально аналізує програми, методи та прийоми, за якими дівчат навчали рукоділля в народних школах Німеччини, Швейцарії, Австрії, Франції та Англії, та надає чіткі рекомендації щодо вдосконалення даного процесу у вітчизняних школах. У подальшому всі вони знайшли відображення в методиці трудового навчання та виховання і успішно застосовувалися у закладах освіти (зокрема сучасних) [5].

До п'ятої групи включено й наукові роботи, які з'явилися нещодавно. Це такі дисертації: Н.Балацька «Професійна орієнтація учнів у сучасних середніх школах Англії» (2004), В.Гаргін «Розвиток методики трудового навчання в Україні як галузі педагогічної науки (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» (2012), І.Жерноклєєв «Система підготовки майбутніх учителів технологій у країнах Північної Європи» (2013), Т.Капелюшна «Тенденції розвитку технологічної освіти в середніх навчальних закладах США» (2012), Т.Ковбаса «Методична підготовка майбутніх вчителів технологій у Російській Федерації» (2012), Н.Кравець «Організація профільного навчання старшокласників у гімназіях сучасної Німеччини» (2007), К.Крашевські «Наукові основи техніки як складова загальної освіти у початковій школі Польщі» (2003), Р.Сойчук «Реформування змісту трудового навчання в об'єднаній школі Великої Британії в 70-90-ті роки ХХ ст.» (2003), О.Стельмашук «Підготовка майбутніх учителів дизайну і технології у вищих навчальних закладах Великої Британії» (2013), Л.Фаннінгер «Особливості профільного навчання в основній школі Австрії» (2008) та ін.; монографії: Н.Абашкіна «Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині», «Організація профільного навчання в країнах Західної Європи» (за ред. М.І.Сметанського), Т.Капелюшна, О.Коберник «Технологічна освіта в середніх навчальних закладах США»; навчальні посібники, наукові статті.

Автори названих робіт висвітлюють особливості підготовки хлопців і дівчат до трудового життя, організацію трудового навчання та виховання, профільного навчання, професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах зарубіжних країн кінця ХХ століття.

Багато різноманітної інформації щодо трудового навчання і виховання дівчат у зарубіжних країнах надають наукові статті, які вміщено на сторінках педагогічної преси в різні історичні

періоди, зокрема в педагогічних та історико-педагогічних виданнях, що виходили друком у ХХ столітті.

Так, у № 8 журналу «Шлях освіти» за 1926 рік знаходимо інформацію про те, що в Англії на 52-й щорічній конференції асоціації директрис жіночої школи (вона відбулася в Ховердашері 11-12 червня 1926 р.) було наголошено на необхідності «зрівняти програму жіночої школи зі школою для хлопців», адже «дівчата люблять книжку, люблять учитися, вони дуже здатні до вчення. Усердя в них чи не більше, ніж у хлопців. Скорочені програми роблять дівчат менш кваліфікованими, стають їм на перешкоді в майбутній боротьбі за існування». Учасники зібрання також вимагали для дівчат свободи у виборі професії. Вони підкреслювали, що «обмеженість шкільних програмів жіночої школи, з одного боку, майже відсутність жіночих професійних шкіл, з другого, часто примушує дівчину йти не по своєму шляху і прирікає працювати все життя не за призначенням» [2, с.259]. У №5 цього ж часопису за 1927 рік зазначено, що ще на початку ХХ століття в середній жіночій школі в Клептоні (Англія) з метою усунення перевантаження учениць запропонували зменшити час, який виділявся для вивчення предметів. Вивільнені години використали для індивідуальних занять за інтересами. Одночасно ввели прядіння і ткацтво. Це викликало у дівчат неабиякий інтерес та спонукало адміністрацію школи до введення з 1917 року відповідного навчального плану (так званий Говард-план), за яким учениці самостійно обирали «предмети й теми праці» для вивчення та розподіляли свій робочий час [1, с.258].

Досить велику кількість цікавої й корисної інформації про організацію трудової підготовки учнів у зарубіжних країнах містять й інші публікації, які видруковано в педагогічних та історико-педагогічних виданнях («Советская педагогика», «Педагогика», «Вести высшей школы», «Радянська школа», «Рідна школа», «Директор школи», «Початкова школа», «Історія в школі», «Биология в школе» та ін.), що виходили друком у ХХ столітті.

Шоста група поєднує роботи присвячені проблемам підготовки вчителів трудового навчання. До неї, насамперед, відносимо історико-педагогічні дослідження, а саме: Б.Струганець «Підготовка вчителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України (1958–1994 рр.)» (1995), Н.Терентьева «Розвиток політехнічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах України (ХХ століття)» (2007), А.Федорович «Підготовка вчителів праці у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ ст.)» (2008), І.Шиманович «Політехнічна підготовка майбутніх учителів трудового навчання у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ століття)» (2011), О.Янкович «Проблема підготовки вчителів природничо-математичного циклу в системі вищої педагогічної освіти України (1945–1994 рр.)» (1995); монографії та посібники, статті.

Досить чіткі уявлення як про підготовку вчителів трудового навчання в педагогічних вищих навчальних закладах України кінця ХХ століття, так і про трудову підготовку дівчат можна отримати під час аналізу наукового доробку Д.Тхоржевського.

Досвід підготовки вчителів трудового навчання в педагогічних вищих навчальних закладах України висвітлено також у дисертаціях: Н.Алік, Н.Андреева, Ю.Белова, В.Блах, Г.Богатирьова, М.Бондаренко, Т.Борисова, А.Бровченко, В.Буринський, Т.Гуменюк, Т.Дев'ятярєва, Т.Демиденко, Л.Дубовик, Н.Знамеровська, А.Іванчук, Н.Казьмірчук, О.Калігаєва, О.Кириченко, Л.Козачок, Д.Коломієць, М.Корець, Т.Кравченко, О.Кудря, В.Кузьменко, В.Курок, Є.Кулик, М.Лазарев, Д.Лазаренко, Н.Левченко, В.Лола, Г.Лук'яненко, Л.Лучкіна, Г.Мамус, Н.Манойленко, Л.Міхеева, Б.Мурий, В.Назаренко, І.Нишак, Л.Оршанський, А.Педорич, М.Пелагейченко, Н.Примаченко, Б.Прокопович, О.Прохорова, Г.Разумна, О.Рогозіна, М.Свіржевський, Л.Сидорчук, Б.Сименач, О.Сидоренко, Н.Титова, С.Ткачук, В.Харламенко, С.Цвілик, А.Цина, В.Чепок, Р.Чепок, Ю.Шарапова, В.Юрженко, К.Яровий; монографіях та посібниках М.Корця, В.Кузьменка, Є.Кулика, В.Мадзігона, Л.Оршанського, О.Осадчого та ін.; статтях.

Як бачимо, перелік досить великий. У ньому чимало робіт, предметом дослідження яких була підготовка вчителів обслуговуючої праці, однак, це не знайшло відображення в їх назвах. Разом із тим, є такі дослідження, де йдеться безпосередньо про підготовку вчителів обслуговуючої праці (В.Жигірський (2001), Н.Кардаш (2006), З.Кучер (2006), Л.Савка (2002) та ін.).

Сьома група праць містить результати досліджень науковців із проблем трудового навчання та виховання учнів у сучасних загальноосвітніх школах України. Їх можна розподілити на кілька підгруп, а саме:

– праці, присвячені різним аспектам трудового виховання молоді (О.Биковська, В.Близнюк, В.Бударкевич, О.Будник, В.Бурдун, Т.Веретенко, І.Волощук, П.Гороль, Л.Гуцан, Ю.Грицай, А.Даник, Н.Дупак, Я.Кеша, О.Коберник, Ю.Коломієць, І.Косик, Л.Кравченко, С.Лукаш, В.Марущак, І.Матюша, М.Машовець, Г.Мельник, Т.Носаченко, О.Павелкін, Л.Подольак, Н.Пустовіт, В.Римаренко, Л.Роєнко, Л.Руденко, М.Рябухін, В.Савченко, В.Салієнко, С.Соколовський, А.Терещук, В.Тименко, І.Ткаченко, Ю.Туранов, І.Уличний, І.Хазан, Н.Шевченко, П.Ярмоленко та ін.);

– дисертаційні роботи, присвячені підготовці учнів до професійного самовизначення (Д.Алфімов, М.Благінін, С.Борисова, О.Грабчак, Н.Даниленко, І.Жерноклеєв, Н.Запорожець, Ю.Іваньо, В.Кавецький, О.Капустіна, В.Кисільова, А.Клочко, Н.Ковальська, Ю.Ковбаса, Т.Колісник, І.Кравченко, Л.Кулінеко, А.Кучерявий, В.Люлька, Н.Матяш, В.Мачуський, О.Мельник, В.Мельничук, К.Нестеренко, В.Омельяненко, М.Опачко, Н.Остапенко, Є.Павлютенков, О.Пашенко, І.Петрицин, М.Піддячий, В.Романчук, Т.Становська, Б.Федоришин, Е.Федорчук, М.Шабдінов та ін.), монографії і посібники: Є.Павлютенкова, М.Тименка, Б.Федоришина та ін.;

– дисертаційні роботи, в яких висвітлено процес трудового та профільного навчання учнів загальноосвітніх шкіл (О.Авраменко, В.Андріяшин, І.Андрощук, Т.Антонів, В.Бербец, О.Ващук, О.Гервас, В.Гетта, Й.Гушулей, С.Ермак, Г.Кондратюк, О.Лихолат, С.Лісова, Л.Луткова, В.Мадзигон, А.Малихін, О.Малишевський, О.Морев, О.Осіпов, С.Павх, О.Панчук, В.Перегудова, М.Піддячий, О.Пінаєва, М.Піщалковська, М.Пригодій, В.Ребенок, А.Руденченко, В.Савченко, В.Сидоренко, Д.Сігнаєвський, І.Смолук, Г.Терещук, О.Торубара, М.Туров, В.Туташинський, І.Цідило, Н.Шиян, Л.Шпак, С.Ящук та ін.), а також монографії та посібники з даної проблематики;

– праці, предметом дослідження яких є: уроки обслуговуючої праці (дисертаційні роботи: Т.Васенок (2002), Г.Ігнатенко (1999), Ю.Кузьменко (2006), Н.Слюсаренко (2001), Т.Тхоржевська (1998) та ін.; монографії та посібники); уроки креслення (дисертаційні роботи: Н.Бондар (2006), А.Гедзик (2006), Л.Гриценко (2004), П.Дмитренко (1986), Н.Щетина (2002) та ін.); трудова підготовка учнів допоміжних шкіл (дисертаційні роботи: К.Рейда (2003), В.Товстоган (2002) та ін.).

Висновки... Названі роботи висвітлюють, передусім, різноманітні аспекти трудового навчання та виховання підростаючого покоління в сучасних школах України, разом із тим аналіз їх змісту дозволяє уявити, як саме було організовано трудову підготовку дівчат принаймні в кінці ХХ століття, а в окремих випадках і в інші історичні періоди.

Як бачимо, проаналізована джерельна база досить об'ємна. У ній знайшли широке відображення різні аспекти становлення і розвитку в Україні та її регіонах трудової підготовки учнів, зокрема дівчат. Проте, наукові розвідки вітчизняних учених тривають, а отже, джерельна база дослідження з трудової підготовки дівчат буде постійно розширюватися та оновлюватися.

Список використаних джерел та літератури:

1. Англія. Говард-план // Шлях освіти. – 1927. – № 5 (61). – С. 258–259.
2. Англія. Конференція директрис жіночої школи // Шлях освіти. – 1926. – № 8/9 (52/53). – С. 258–259.
3. Кісь О. Р. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерні аспекти : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Кісь Оксана Романівна. – Львів, 2001. – 207 с.
4. Основи теорії гендеру : навч. посіб. / В. П. Агеева, В. В. Близнюк, І. О. Головащенко [та ін.]. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
5. Слюсаренко Н. В. Становлення та розвиток трудової підготовки дівчат у школах України кінця ХІХ – ХХ століття : [моногр.] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : РПО, 2009. – 456 с.

Анотація

Н.В.Слюсаренко

Классификация базы источников исследования по трудовой подготовке девочек

В статье представлена авторская классификация базы источников исследования по трудовой подготовке девочек, а именно: работы по вопросам становления и развития научно-педагогической мысли и образования в Украине и ее регионах; работы по истории развития образования девочек и гендерной проблематике; работы, посвященные проблемам становления и развития в школах Украины конца ХІХ – ХХ столетия трудовой подготовки учеников; работы освещающие наследие выдающихся педагогов, деятельность которых была направлена на организацию эффективной трудовой подготовки подрастающего поколения; работы, объектом исследования которых является трудовая подготовка учеников в системе общеобразовательных учебных заведений зарубежных стран; работы, посвященные проблемам подготовки учителя трудового обучения к профессиональной деятельности в высших педагогических учебных заведениях Украины; результаты исследований ученых по проблемам трудового обучения и воспитания мальчиков и девочек в современных общеобразовательных школах Украины.

Ключевые слова: история развития образования, научно-педагогическая мысль, трудовое обучение, трудовое воспитание, трудовая подготовка.

Summary

N.V.Slyusarenko

Classification of the Source Base of the Research on Girls' Labour Training

The article presents the author's classification of the source base of the research on girls' labour training, namely: the works on the formation and development of scientific educational thought and education in Ukraine and its regions; the works on the history of girls' education and gender issues; the works on the problems of formation and development of pupils' labour training in Ukrainian schools in the late ХІХ – ХХ centuries; the works highlighting the heritage of outstanding educators whose activities were directed towards the effective organization of labour training of the younger generation; the works, the object of research of which is to study the pupils' labour training at secondary schools abroad; the works dedicated to the problems of labour teacher's preparation to professional work in

higher educational institutions of Ukraine; the results of the investigations of the problems of labour training and education of boys and girls in modern schools of Ukraine.

Key words: *history of education development, scientific pedagogical theory, labour training, labour up-bringing, labour preparation.*

Дата надходження статті: «9» жовтня 2013 р.

УДК [(37+94) : 001.8]: 930.1

Л.С.СМОЛІНЧУК,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(м.Київ)*

До проблеми класифікації джерельної бази дослідження персоналії

У статті вивчається джерельна база дослідження персоналії, складовими якої є: автобіографії, характеристики, анкети, наукові та творчі звіти; спогади та щоденники самого педагога та інших осіб, що стосуються життєдіяльності персоналії; офіційні особисті документи (свідоцтва про народження, шлюб, документи про освіту, спогади, фотографії); майново-господарські документи, що дають змогу визначити вплив таких факторів як здоров'я чи фінансовий стан персоналії на її життєдіяльність; приватне листування; рецензії інших осіб на педагогічну і наукову діяльність персоналії.

Ключові слова: *персоналія, джерельна база дослідження персоналії, життєпис, педагогічний спадок.*

Постанова проблеми у загальному вигляді... Пошук шляхів усвідомлення загальної картини історико-педагогічного процесу в Україні як цілісного багатогранного явища, прагнення знайти у минулому витoki провідних ідей сучасності, потреба у перегляді і переоцінці у світлі сучасної науки тих концепцій та теорій, що раніше не розглядалися або відкидалися як помилкові зумовлює незгасаючий інтерес до історико-педагогічних досліджень.

Одним з важливих напрямів сучасних історико-педагогічних досліджень є розвідки, пов'язані з вивченням педагогічної діяльності та спадщини окремих педагогів різних часів.

Аналіз досліджень і публікацій... Історико-педагогічний аналіз розвитку вітчизняної педагогічної науки неможливий без аналізу життєвого шляху «носіїв» основних ідей – науковців, теоретиків і практиків. Подібні форми наукового дослідження – життєписи, предметом яких є життєвий шлях і діяльність видатної людини мають велику історію і зустрічаються у сучасних психології, соціології, літературознавстві, етнографії, історії науки та інших гуманітарних науках. Проте, попри існування широкого спектру таких досліджень, у сучасній науці немає термінологічної єдності з цього питання. Зокрема як взаємозамінні використовуються поняття: життєпис, особиста історія, психографія, наукова біографія, освітня (педагогічна) біографія, персоналія.

Вказані терміни використовуються у різних галузях гуманітарного знання (літературознавство, історія, соціологія, психологія, педагогіка), однак, слід зазначити, що і у самій українській історико-педагогічній науці існують різні поняття, що використовуються як синонімічні. Так, аналіз сучасної вітчизняної та зарубіжної історико-педагогічної літератури засвідчив, що для позначення дослідження, присвяченого життєпису педагога використовуються такі поняття як «персоналія» (Е.Днепров), «освітня біографія» (В.Безрогов і Т.Матуліс), «педагогічна персоналія» (О.Сухомлинська). У вітчизняній історії педагогіки до теоретико-методологічних проблем вивчення персоналії звертались О.Адаменко, М.Богуславський, Л.Ваховський, Н.Гупан, Н.Дічек, О.Сухомлинська, які сформулювали основні підходи до змісту і методів подібного дослідження, його складових та особливостей, порівняно з іншими напрямками історико-педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу... Історія педагогіки на шляхах свого розвитку проходила різні етапи, в тому числі і відмову від персоналії заради виявлення генези ідей, теорій і концепцій, що виступали для науковців «головним фактом в історії науки, оскільки саме в теоретичному осмисленні історичних процесів і явищ, в розкритті їх закономірностей зосереджено головне завдання наукового викладу історії» [4, с.12–18]. Проте, останнім часом дослідники, не втрачаючи інтересу до вивчення генези педагогічних ідей і концепцій, знову звертаються до їх носія – вченого. Але звертаються на новому рівні, розглядаючи педагогічну персоналію в сукупній системі особистісних, соціальних та внутрішньонаукових детермінант [4; 7; 8]. Суттєво змінились як підходи до відбору та висвітлення персоналії, так і завдання таких досліджень. Перелік педагогічних